

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 316.343-058.12(497.432)"653"

Prejeto: 24. 1. 2018

Jernej Kotar

dr., kustos, Narodni muzej Slovenije, Prešernova 20, SI-1000 Ljubljana,
E-pošta: Jernej.Kotar@nms.si

Apfalterjerji na Gamberku

IZVLEČEK

Prispevek obravnava približno polstoletno obdobje, v katerem so člani rodbine Apfalterjer opravljali službo dežel-noknežjih oskrbnikov gospostva Gamberk. V tem času je vodilna vloga pripadala jeterbenski liniji Apfalterjerjev, ki se je predvsem na račun zvestobe deželnemu knezu, kralju in cesarju Frideriku V. (III.), močno okrepila. Po pridobitvi gospostva Lebek v fevd se je od nje odcepila gambersko-lebeška stranska veja rodu, ki je doživela viden vzpon, a je po moški strani izumrla že v drugi generaciji. Razmeroma dobra obranjenost virov odstira vpogled v življenje gospo-šćinskih oskrbnikov in delovanje poznosrednjeveškega gospostva, omogoča pa tudi razumevanje posledic dogodkov in procesov širšega pomena v tem lokalnem okolju.

KLJUČNE BESEDE

Apfalterjer, Gamberk, Lebek, Friderik III., plemstvo, srednji vek, Kranjska

ABSTRACT

THE APFALTERER FAMILY AT GAMBERK CASTLE

The article outlines the nearly fifty-year period during which the members of the Apfalterer family served as stew-ards of the Gamberk seignior on behalf of the territorial prince. At that time, the Jeterbenk branch held the primacy in the Apfalterer family, whose loyalty to the territorial prince, king and emperor Frederick V (III) enabled them to become influential powerbrokers. After being enfeoffed the Lebek seignior, the Gamberk-Lebek side branch broke off and made a significant yet short-lived rise as its male line died out already in the second generation. Relatively well preserved sources provide an insight into the lives of seigniorial stewards and the operations of a late medieval seignior, as well as enable us to understand the aftermath of the events and processes that were of wider significance for this local environment.

KEY WORDS

Apfalterer, Gamberk (Gallenberg), Lebek (Liebeck), Frederick III, nobility, Middle Ages, Carniola

Uvod

Kljub temu da so Apfalterjerji spadali med najstarejše plemiške rodbine na nekdanjem Kranjskem in so v svoji skoraj sedemstoletni zgodovini v slovenskem prostoru pustili neizbrisen pečat, jim zgodovinarji do sedaj ni namenilo veliko pozornosti. Pomanjkanje zanimanja se kaže v tem, da še vedno ni na voljo temeljite raziskave, v kateri bi se bilo mogoče na enem mestu poučiti o nadvse zanimivi poti, ki jo je rod prehodil od prve znane omembe v virih leta 1268¹ do zatona ob koncu druge svetovne vojne. Pričujoči članek vrzeli ne more zapolniti, lahko pa prispeva k boljšemu razumevanju obdobja, v katerem je prišlo do opaznega vzpona rodbine. Pomembno vlogo pri tem je odigrala pridobitev oskrbnitstva gospostva Gamberk, ki je nekaj manj kot petdeset let ostalo v rokah tedaj na novo osnovane stranske veje Apfalterjev. Razdobje njihovega službovanja na tem vzhodnogorenjskem gradu se skoraj povsem ujema z obdobjem vladavine deželnega kneza Friderika V. (III.) (1435–1493). V iztekajočem se poznem srednjem veku je bila na Kranjskem prava redkost, da se je neka rodbina tako dolgo obdržala na mestu oskrbnika deželnoknežjega gospostva in da se je služba nemoteno prenašala med člani družine. V času, ko so Apfalterjerji v imenu vladarja upravljali in varovali pomembno gospostvo ob vzhodni deželni meji, so velik del slovenskega ozemlja pretresali vojaški spopadi in z njimi povezana pustošenja, ki se jim ni mogel izogniti niti Gamberk s svojo okolico. Razmeroma dobra ohranjenost virov odstira vpogled v življenje gosposočinskih oskrbnikov, omogoča pa tudi razumevanje posledic dogodkov in procesov širšega pomena v tem lokalnem okolju.

Vzpon jeterbenške veje Apfalterjev

Razvoj rodbine Apfalter je vse od njenih začetkov do konca 14. stoletja še vedno zavrt v tančico skrivnosti. V tem obdobju se je rod počasi uveljavljal med deželnim plemstvom na Kranjskem, a je njegov postopen vzpon zaradi skromne ohranjenosti virov zaenkrat poznan le v grobih obrisih. Najpozneje v drugi polovici 14. stoletja se je rodbina razcepila v dve glavni veji. Na čelu prve, ki je imela sedež na gradu Roje (nem. *Apfalter, Roy*) nad Šmartnim pri Litiji, je bil Janez II., drugo, verjetno s središčem na tedaj že davno porušnem gradu Jeterbenk pri Medvodah, pa je vodil Andrej I.² Medtem ko je bila rojska veja še

večji del 15. stoletja precej nepomembna, je jeterbenška doživela velik vzpon, njeni pripadniki pa so stopili v službo več gospodov. Temelje njenega uspeha je položil Andrej I., ki je poleg Jeterbenka posedoval še stolp Pakenštajn pri Šmartnem ob Paki, leta 1408 pa je izpričan kot oskrbnik freisinskega loškega gospostva.³ V zakonu z Margareto, hčerjo Henrika Galla iz Podpeči (nem. *Gallenstein*) in Elizabete Kozjakar, so se mu rodili trije poznani otroci, in sicer Henrik II., Jurij I. in Konrad II.⁴ Andrej je umrl najpozneje v drugi polovici leta 1416, po njegovi smrti pa so sinovi sklenili delilno pogodbo in si razdelili dediščino.⁵ Vsi trije bratje, od katerih sta bila mlajša morda še mladoletna, se v znanih virih prvič pojavijo decembra 1416.⁶ V naslednjih letih je vodilna vloga v družini pripadala najstarejšemu med njimi, Henrik II. Sprva je bil celjski vazal, leta 1420 se omenja kot krški oskrbnik v Podčetrtku, v letih 1429–1433/1434 pa je opravljal službo najprej celjskega in nato habsburškega glavarja v Kostanjevici.⁷ Tragična smrt ga je doletela ravno na vrhuncu kariere leta 1433 ali 1434, ko so ga v Celju umorili pristaši celjskih grofov, zaradi česar so se močno zaostriili odnosi med njegovima bratoma in Celjskimi.⁸ Poročen je bil s Kunigundo,

prvi grajski objekti, ki jih je mogoče povezati s posebno vejo rodbine in jo imenovati po njih (HTK, str. 385–387). Janez II. se v poznanih virih prvič omenja novembra 1389, umrl pa je verjetno okrog leta 1425 (ARS, AS 309, A/3, Apfalter Krištof: zapuščinski inventar (1568 VIII 16), str. 13; gl. HTK, str. 18–19; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 290).

³ ARS, AS 1063, ZL, št. 5364, 1408 XI 11, s. l.; št. 4429, 1416 XII 15, s. l. (napačna datacija; pravilno XII 13); GZL III/39 in 41.

⁴ ARS, AS 1063, ZL, št. 5748, 1437 IV 7, s. l.; TKL I, str. 298–300, št. 228; Peskar, Erbežnik, Gotske freske, str. 432–433. O Elizabetinem poreklu posredno govori listina, v kateri Alhajda, sestra Rutliba Kozjakarja in žena Eberharda Podlogarja, Henrika Galla imenuje svojega svaka (TKL I, str. 300–301, št. 229).

⁵ ARS, AS 1063, ZL, št. 4429, 1416 XII 15, s. l. (napačna datacija; pravilno XII 13). V listini se omenja delilna pogodba (*tail brief*), ki je bila sklenjena pred 13. decembrom 1416, vendar se verjetno ni ohranila.

⁶ Prav tam. Na mladoletnost mlajših dveh bratov kaže to, da ob izstavitvi listine nista imela lastnega pečata. V njunem imenu sta jo overovala sorodnika Jurij Guštanjski, tedanji deželni upravitelj na Kranjskem, in Erhard Gall iz Podpeči (Gallenstein) (glede Erhardovega porekla prim. DOZA, Urkunden, št. 2861, 1408 VIII 20, s. l.).

⁷ Prav tam; ARS, AS 1063, ZL, št. 4436, 1420 VII 3, s. l.; št. 5583, 1429 III 23, s. l.; HHStA Wien, SbgE, AUR 1423–1448, 1422 X 18, Čakovec; Bidermann, Carniolica, str. 24, št. I (napačna datacija, pravilno 1433) in II. Celjski so leta 1431 Kostanjevico vrnili Habsburžanom (Chmel, *Materialien I/2*, str. 25, št. IV; prim. Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 233, gl. tudi op. 4; Štih, Celjski grofje, str. 241, op. 113; Bizjak, *Srednjeveške računske knjige I*, str. 31–32).

⁸ Chmel, *Materialien I*, str. 34, št. 141; Chmel, *Materialien I/2*, str. 7–8, št. 220; Otorepec, Seznam »deželnih sovražnikov«, str. 332 in 338. V znanih virih se Henrik za časa življenja zadnjikrat omenja septembra 1433, novembra 1434 pa je službo glavarja oziroma oskrbnika v Kostanjevici že opravljal njegov brat Jurij (Bidermann, Carniolica, str. 24, št. I (napačna datacija, pravilno 1433) in II; Kovač, Beiträge zur Geschichte Krains I, str. 165).

¹ URBKr II, str. 294, št. 382. Veliko raziskovalcev začetke Apfalterjev ob sklicevanju na Valvasorja postavlja v leto 1165, ko naj bi se viteškega turnirja v Zürichu, ki ga v resnici ni bilo, med drugimi udeležil tudi Janez Apfalter (npr. Smole, *Kranjska plemiška rodbina*, str. 24; gl. Kos, *Turnirska knjiga*, str. 80).

² Stari in Novi Jeterbenk ter stolp *Neboyz* oziroma *Newoyse* so bili že leta 1344 porušeni. Kdaj in na kakšen način so ta tri gradišča pridobili Apfalterjerji, ni znano, so pa to zaenkrat

hčerjo Konrada Deckerja, zapustil pa je verjetno le mladoletnega sina Volfganga.⁹ Po Henrikovi smrti je primat v družini in skrbništvo nad še ne polnoletnim nečakom prevzel Jurij I., ki velja za najznamenitejšega pripadnika rodbine v 15. stoletju.¹⁰ Vzpon njegove kariere se je pričel v začetku tridesetih let z aktivno vključitvijo v deželno knežjo službo. Julija 1433 je v imenu deželnega kneza skupaj s kranjskim deželnim vicedomom od Šteberskih prevzel gospodstvo Gamberk in verjetno takoj zasedel mesto tamkajšnjega oskrbnika, v letih 1434–1440 je opravljal službo glavarja oziroma oskrbnika v Kostanjevici, leta 1436 pa je vojvodo Friderika V. spremljal na romanju v Sveto deželo, kjer je skupaj z njim prejel viteški udarec in postal vitez Božjega groba.¹¹ V habsburško-celjski fajdi se je boril na strani vladarja in se proslavil kot poveljnik obrambe Ljubljane, ki so jo pozno spomlad 1442 neuspešno oblegale združene čete Celjskih in vojvode Albrehta VI.¹² Leta 1443 je kralj Friderik III. do poplačila dolgov Juriju predal v oskrbnništvo grad Svibno z vsemi pritliklinami, njegovi potomci pa so ga v zastavi obdržali do aprila 1458, a je njegov sin Ludvik januarja 1465 znova izpričan kot tamkajšnji oskrbnik.¹³ Sredi štiridesetih let se je zblížal s Celjskimi in postal dvorni mojster grofa Friderika II. ter tako stopil v službo človeka, ki ga je še pred manj kot desetletjem obtoževal vpletenosti v bratov umor.¹⁴ V začetku druge polovice 15. stoletja je za Apfaltrerje nastopilo zelo težko obdobje. Iz še ne povsem pojasnjenih razlogov je Jurij s sinovoma in nečakom padel v ujetništvo Jošta Soteškega starejšega (Helfenberga), v katerem je pred letom 1457 umrl.¹⁵ V zakonu s Si-

guno Weißpriach je imel vsaj tri otroke, in sicer sinova Henrika III. in Ludvika ter hčer Siguno.¹⁶

Za obravnavano vprašanje je najpomembnejša življenjska pot najmlajšega od treh bratov, Konrada II. Za prvo desetletje po njegovi najzgodnejši znani omembi v virih o njem ni skoraj nobenih zanesljivih podatkov, je pa naveden v seznamu Kranjcev iz let 1421–1422.¹⁷ To obdobje je kot mlad in neizkušen plemič preživel v senci starejših dveh bratov, proti koncu dvajsetih let 15. stoletja pa je deloval že povsem samostojno. Julija 1427 mu je sorodnik Nikolaj Šteberski za posojenih 500 dukatov zastavil trinajst hub v loškem deželskem sodišču.¹⁸ Razmeroma visok znesek posojila priča o Konradovi določeni finančni moči. V zakonu z Ano, hčerjo Hermana Turnskega in Kunigunde, sta se mu rodila dva znana otroka, in sicer sin Andrej II. in hči Kunigunda.¹⁹ Pri izbiri imen sta upoštevala plemiško navado in sta sina poimenovala po njegovem dedu z očetove strani, hčer pa po babici z matrine strani. Ana je imela starejši sestra Dorotejo, poročeno z Ruprehtom Hollenbergerjem, in Wenndlein, poročeno z Janezom Wernburgerjem.²⁰

Od prevzema oskrbnništva gospodstva Gamberk do smrti Konrada II.

Gospodstvo Gamberk je v roke Apfaltrerjev verjetno prišlo poleti 1433, ko sta prezadolžena brata Nikolaj in Vigul Šteberska grad z vsem pripadajočim in deželskim sodiščem prodala vojvodi Frideriku V. Izročila sta ga kranjskemu deželnemu vicedomu Martinu Črnomaljskemu in Juriju Apfaltrerju, slednji pa je morda takoj po prevzemu zasedel mesto deželno-knežjega oskrbnika.²¹ Ali je pri podelitvi oskrbnništva določeno vlogo igralo njegovo sorodstvo z Nikolajem Šteberskim, ni znano, sta pa družini v drugi četrtini 15. stoletja gijili tesne stike.²² Šteberski so bili že vse

⁹ HHStA Wien, SbgE, AUR 1423–1448, 1423 VIII 29, Celje; 1446 VIII 11, s. l.; Wiessner, *Gurker Urbare*, str. 408, št. 337.

¹⁰ HHStA Wien, SbgE, AUR 1423–1448, 1446 VIII 11, s. l.

¹¹ ARS, AS 1063, ZL, št. 4872, 1440 V 31, s. l.; št. 6011, 1440 VII 21, s. l.; Göth, *Urkunden-Regesten*, str. 181, št. 409 in 411; Kovač, *Beiträge zur Geschichte Krains I*, str. 165; Bizjak, *Srednjeveške računske knjige 1*, str. 73, 75, 78, 85, 86 in 87; Chmel, *Materialien I/2*, str. 7–8, št. 220; Dimitz, *Die Edlinger*, str. 15–16; Kosi, *Potujoči srednji vek*, str. 129; Chmel, *Geschichte Kaiser Friedrichs IV/1*, str. 279–280.

¹² Krones, *Die Freien von Saneck II*, str. 89. Napadalcii so zavzeli in porušili stolp v predmestju Ljubljane, imenovan tudi Apfaltrerjev Turn, ki je bil tedaj v posesti Jurija Apfaltrerja (prim. Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 352).

¹³ Willich, *Regesten Kaiser Friedrichs III.*, str. 132, št. 134; Lichnowsky, *Geschichte des Hauses Habsburg VIII*, str. DXVI, št. 712b; Birk, *Urkunden-Auszüge*, str. 29–30, št. 230 in str. 30, št. 231; Kemper, Volčjak, Armgart, *Regesten Kaiser Friedrichs III.*, str. 108–109, št. 137. Oktobra 1466 je cesar Friderik III. prek kranjskega deželnega vicedoma grad Svibno z vsem pripadajočim za 3.400 gld. rešil iz zastave, s čimer se je verjetno končalo obdobje Ludvikovega službovanja. Štiri leta pozneje se kot tamkajšnji oskrbnik že omenja Peter Obračan (Chmel, *Regesta II*, str. 482, št. 4712 in str. 584, št. 6007).

¹⁴ HHStA Wien, SbgE, AUR 1423–1448, 1446 III 27, Celje; 1446 V 20, Celje; 1446 VII 5, Celje; HKA, *Urkunden*, 1450 II 13, Celje; ARS, AS 1063, ZL, št. 5606, 1450 VI 1, Celje; Krones, *Die Freien von Saneck II*, str. 89; Chmel, *Materialien I/2*, str. 7–8, št. 220.

¹⁵ Birk, *Urkunden-Auszüge*, str. 135–137, št. I; Orožen, *Das Bisthum VI*, str. 56–64.

¹⁶ ARS, AS 1063, ZL, št. 834, 1481 VI 12, s. l.; HHStA Wien, SbgE, AUR 1423–1448, 1446 V 20, Celje; HHStA Wien, Hs. W 724. Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469, fol. 246'; *Die Matrikel*, str. 8; Starzer, *Die landesfürstlichen Lehen*, str. 135, št. 9 in str. 136, št. 14; Orožen, *Das Bisthum VI*, str. 58–59; Wißgrill, *Schauplatz I*, str. 140–141 (večina navedenih podatkov je napačnih).

¹⁷ Nared, Seznami kranjskega plemstva, str. 331–332 (Priloga 2). Seznam je nastal ob sklicu (pregledu) deželne plemiške vojske (gl. str. 316).

¹⁸ ARS, AS 1063, ZL, št. 6679, 1427 VII 19, s. l. Nikolaj Šteberski Konrada Apfaltrerja v listini imenuje *meinen lieben oheim*, kar je navadno oznaka za starejšega krvnega sorodnika (Preinfalk, *Rodbina*, str. 365).

¹⁹ ARS, AS 1063, ZL, št. 517, 1434 V 22, s. l.; HHStA Wien, AUR, 1465 I 21, Dunajsko Novo mesto; Koblar, *Drobtinice*, str. 82–83. Herman Turnski je leta 1405 izpričan kot celjski gradiščan v Krškem (NŠAL, *Listine*, št. 244, 1405 III 25, s. l.).

²⁰ ARS, AS 1063, ZL, št. 517, 1434 V 22, s. l.

²¹ Göth, *Urkunden-Regesten*, str. 181, št. 409 in 411; Dimitz, *Die Edlinger*, str. 15–16.

²² HHStA Wien, Hs. W 724, Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469, fol. 252'; Pokorn, *Regesti listin*, str. 213. Stikom in morda celo sorodstvu med Apfal-

Grad Gamberk na Valvasorjevi upodobitvi (*Valvasor, Topographia*, št. 49).

od druge polovice 14. stoletja do vratu v dolgovi, kar je povzročilo njihov postopen zaton.²³ Od gospodarskega propadanja nekdanj ugledne rodbine so imeli Apfalterrji velike koristi. Najprej je Konrad julija 1427 dobil v zastavo trinajst hub v okolici Loža, po letu 1433 so opravljali službo deželnoknežjih oskrbnikov na Gamberku, v njihove roke pa je padel tudi Lebek. Obe gospodstvi so imeli Šteberski od druge polovice 14. stoletja v fevdu od Habsburžanov.²⁴ Jurijevo službovanje na Gamberku je verjetno trajalo le nekaj mesecev, saj je po umoru brata Henrika postal njegov naslednik na mestu glavarja in oskrbnika v Kostanjevici, službo gamberskega oskrbnika pa je odstopil bratu Konradu.²⁵ Ta je na tem gradu osnoval eno od središč nove stranske veje rodbine, ki se je na njem obdržala vse do izumrtja v moški liniji v naslednji generaciji.

Sredi tridesetih let 15. stoletja so napetosti med deželnim knezom Friderikom V. in Celjskimi vse bolj naraščale. V teh razmerah, v katerih je prišlo do očitne polarizacije plemstva na Kranjskem, je Konrad veljal za zvestega privrženca mladega vojvode. Na njegovo politično usmeritev je nedvomno vplival Henrikov umor, ki so ga zagrešili pristaši Celjskih grofov, zaradi česar se je še tesneje zblížal z deželnoknežjim taborom. Konrad je bil ambiciozen plemič

in se ni omejeval samo na služenje habsburškemu vladarju, ampak je, tako kot že njegov oče, možnost dodatnega udejstvovanja in zaslužka iskal tudi pri freisinskega škofu.²⁶ Slednji ga je vzel v službo in mu zaupal upravljanje gospodstva Klevč, iz virov pa je mogoče ugotoviti, da je to funkcijo opravljal vsaj v letih 1437–1438.²⁷ O Konradovem kratkotrajnem službovanju na Dolenjskem je zelo malo znanega. Omembe vreden je le podatek, da je junija 1438 v Rimu dobil dovoljenje za maševanje na portatilu.²⁸ Sočasno upravljanje dveh gospodstev mu je prineslo precejšnje finančne koristi. Kot oskrbnik na Gamberku je letno prejemal 90 mark šilingov (m š), za službovanje na Klevč pa 84 m š. Primerjava z drugimi gospodstvi pokaže, da sta bili Konradovi plači precej visoki in sta skupaj znašali celo nekoliko več od plače freisinskega loškega oskrbnika (165 m š), ki je med nosilci te funkcije po zaslužku stal na prvem mestu.²⁹ Zdi se verjetno, da je za potrebe nemotenega upravljanja na enem od gradov postavil namestnika, čeprav v znanih virih ni izpričan.

Ob izbruhu habsburško-celjske faje je bil Konrad zadolžen za varovanje dveh pomembnih gospodstev. Kot oskrbnik na Gamberku je zaradi zvestobe vojvodi Frideriku V. ter že nekaj let trajajočih sporov med Apfalterrji in Celjskimi kmalu postal tarča napadov. Gamberško gospodstvo je veliko škodo utrpelo

trerji in Šteberskimi je mogoče slediti vsaj v zadnjo četrtino 14. stoletja (RG I, št. 01448).

²³ Šumrada, *Šteberski*, str. 51–52 in 54–55; Bizjak, *Ratio facta est*, str. 130–131.

²⁴ ARS, AS 1063, ZL, št. 6679, 1427 VII 19, s. l.; št. 834, 1481 VI 12, s. l. (prepis listine z dne 1469 III 5, s. l.); Kemper, Volčjak, Armgart, *Regesten Kaiser Friedrichs III.*, str. 108–109, št. 137; Bizjak, *Ratio facta est*, str. 130–131; Šumrada, *Šteberski*, str. 53; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 183. Namesto današnjega uradnega imena Ljubek je uporabljena starejša oblika Lebek, ker je v vsakdanji rabi in tudi v literaturi precej bolj uveljavljena.

²⁵ V znanih virih se kot oskrbnik v Kostanjevici prvič omenja 19. novembra 1434 (Kovač, *Beiträge zur Geschichte Krains I*, str. 165).

²⁶ Konradov oče Andrej I. je kot oskrbnik freisinskega loškega gospodstva izpričan novembra 1408 (ARS, AS 1063, ZL, št. 5364, 1408 XI 11, s. l.).

²⁷ Blaznik, *Urbarni freisinske škofije*, str. 282–283; Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 209. O nalogah in pristojnostih klevčevega oskrbnika oziroma gradiščana gl. Blaznik, *Urbarni freisinske škofije*, str. 72–73.

²⁸ RG V, št. 01036; Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 209. Portatil je mali prenosni oltar, ponavadi kamnita plošča, vdelana v oltarno menzo (Lavrič, *Vizitacije ljubljanske škofije*, str. 105).

²⁹ Bizjak, *Ratio facta est*, str. 107 (preglednica); Bizjak, *Srednjeveške računske knjige 1*, str. 107, 138, 143 in 148.

v letih 1442 in 1443, ko podložniki zaradi ropanja in požiganja niso zmogli v celoti poravnati svojih obveznosti v denarju in žitu. Novoizvoljeni in pred kratkim okronani kralj Friderik III. je pokazal razumevanje za nastale razmere in je Konradu pri polaganju obračuna odštel velik del izpadlih dajatev.³⁰ V habsburško-celjski fajdi je jeterbenska veja Apfaltrerjev plačala precej visoko ceno. Poleg opustošenja gamberskega in kostanjeviškega gospostva so združene čete Celjskih in vojvode Albrehta VI. po neuspešnem obleganju Ljubljane pozno spomladi 1442 zavzele in porušile stolp v njenem predmestju, imenovan tudi Apfaltrerjev Turn, ki je bil tedaj v posesti poveljnika obrambe mesta in kostanjeviškega glavarja oziroma oskrbnika, Jurija Apfaltrerja, nasilna odtujitev pa je morda ravno takrat doletela gradišča na Jeterbenku pri Medvodah.³¹ Konrad je tudi po koncu bojev pri kralju Frideriku III. užival zaupanje in je še naprej ostal oskrbnik na Gamberku. Prva naloga, s katero se je moral tedaj spoprijeti, je bila zagotovo obnova opustošenega gospostva.

Še preden je avgusta 1443 prišlo do sklenitve miru med Friderikom III. in Celjskimi,³² sta se brata Jurij in Konrad zgodaj spomladi tega leta odpravila v Dunajsko Novo mesto, kjer je bil tedaj nastanjen kraljevi dvor. Konec bojev med glavnima rivaloma je odprl možnosti tudi za poravnavo sporov med njuni privrženci. Apfaltrerja sta tedaj sklenila mir s Friderikom Rattom mlajšim, čigar pokojni oče³³ naj bi bil vpleten v umor njunega brata Henrika. Z listino, izstavljeno 10. aprila 1443, sta sprti strani določili, da se nemudoma prekinejo vse sovražnosti in izpustijo vsi ujetniki. Nadalje je bilo med drugim dogovorjeno, da Ratt ni smel več ščititi krivcev za Henrikov umor in nuditi pomoči nasprotnikom Apfaltrerjev, o sklenjenem miru pa je moral obvestiti Janeza Schrabasa. V spor je bil posredno vpleten tudi freisinški škof Nikodem, saj naj bi po Rattovem prepričanju podpiral Apfaltrerja.³⁴ Jurij je pot v Dunajsko Novo mesto

izkoristil še za poravnavo s kraljem, ki mu je zaradi služenja v habsburško-celjski fajdi dolgoval 2.000 goldinarjev (gld.), za kar mu je do poplačila dolga v oskrbništvu predal grad Svibno z vsem pripadajočim.³⁵ Kljub sklenjenemu sporazumu s Friderikom Rattom mlajšim se spor še vedno ni polegel in je v drugi polovici štiridesetih let 15. stoletja precej zaposloval Apfaltrere. Jurij, Konrad in njun nečak Volfgang so namreč od salzburskega nadškofa terjali povračilo škode v višini 6.000 funtov pfenigov, ki naj bi jim jo z ropanjem, požiganjem, napadanjem, uboji ter zavzetjem in porušenjem gradu Sicherstein povzročil Friderik Ratt starejši skupaj s pomagači s salzburskih gradov Brežice, Sevnica in Pišce. Za razsodnika sta sprti strani izbrali Jurijevega svaka Ulrika Weißpriacha, dvornega mojstra na Tirolskem, čigar razsodba iz oktobra 1446 za Apfaltrere ni bila ugodna, saj je bilo ugotovljeno, da je bil Ratt neposlušen salzburski oskrbnik v Pišecah in da se je v boje z Jurijem zapletel v lastnem imenu in brez nadškofove vednosti. Slednji zato ni bil dolžan povrniti zahtevane škode, kar je pri tožnikih sprožilo nezadovoljstvo in zavračanje razsodbe. Spor se je tako vlekel naprej, nato pa se je vanj vmešal kralj in si prizadeval za poravnavo med sprtima stranema. Julija 1448 je grof Friderik Celjski izrekel novo razsodbo, ki v vsebinskem smislu ni odstopala od Weißpriachove, s čimer se je dolgoletni konflikt dokončno zaključil, Apfaltrerji pa so iz njega izšli kot poraženci.³⁶

Pomemben mejnik v razvoju rodbine je bila pridobitev Lebeka pri Vačah. Čeprav točen čas ni znan, je do nje prišlo najpozneje v začetku leta 1444, ko je bil kralj Friderik III. na Kranjskem, kjer je med drugim urejal fevdne zadeve.³⁷ Konrad se je tedaj odpravil v Ljubljano in se tam zagotovo udeležil dednega poklona ter vladarju poročal o opustošenosti gamberskega gospostva, ta pa mu je ob tej priložnosti

³⁰ Bizjak, *Srednjeveške računske knjige* 1, str. 139 in 145–146.

³¹ Krones, *Die Freien von Sanek II*, str. 89; Chmel, *Materialien I/2*, str. 48–49, št. XXX; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 352. O odtujitvi gradišč Stari in Novi Jeterbenk ter stolpa *Newoyse* v času fajde bi lahko pričala navedba v fevdni knjigi, kjer je pod letom 1444 zabeleženo, da so jih tedaj Jamski vpričo kralja predali Konradu Apfaltreru (HHStA Wien, Hs. W 724, Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469, fol. 246–247').

³² Willich, *Regesten Kaiser Friedrichs III.*, str. 150–151, št. 162.

³³ Friderik Ratt starejši je leta 1426 zaradi zveste službe od salzburskega nadškofa v doživljenjsko oskrbništvu prejel grad Pišce z vsem pripadajočim, kot tamkajšnji oskrbnik pa se omenja tudi v času Henrikovega umora (HHStA Wien, SbgE, AUR 1426 IV 24, 1426 IV 24, Salzburg, HHStA Wien, SbgE, AUR 1423–1448, 1446 X 8, Sachsenburg). Junija 1436 je izpričan še kot zastavni imetnik Pilštanja (Chmel, *Materialien I/2*, str. 41–43, št. XXIV).

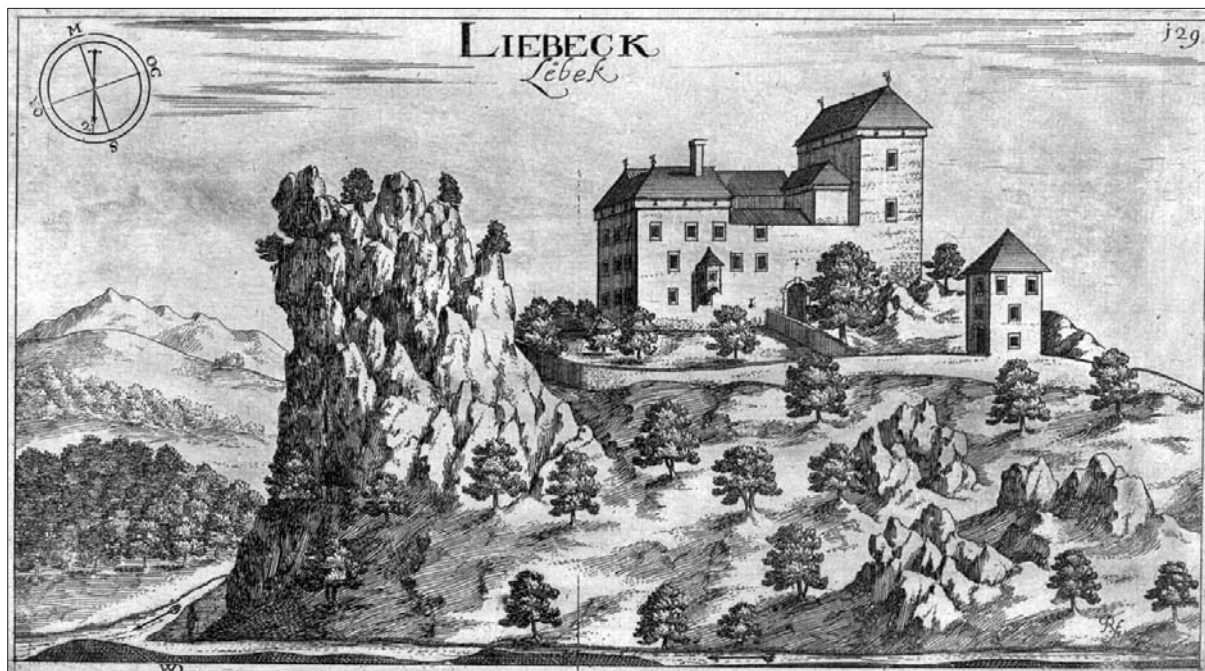
³⁴ HHStA Wien, SbgE, AUR 1423–1448, 1443 IV 10, Dunajsko Novo mesto. Janez Schrabas je bil celjski vazal in je leta 1436 od grofa Friderika II. v doživljenjsko oskrbništvu prejel grad Kostel ter številne posesti na Dolenjskem. Tako

kot Friderik Ratt starejši je veljal za »deželnega sovražnika« (Otorepec, Seznam »deželnih sovražnikov«, str. 334–335, gl. op. 32; Južnič, Kostel, str. 306).

³⁵ Willich, *Regesten Kaiser Friedrichs III.*, str. 132, št. 134.

³⁶ HHStA Wien, SbgE, AUR 1423–1448, 1446 III 27, Celje; 1446 V 20, Celje; 1446 VII 5, Celje; 1446 VIII 11, s. l.; 1446 VIII 20, s. l.; 1446 X 8, Sachsenburg; 1446 (?) (1); 1446 (?) (2); 1446 (?) (3); 1447 I 27, Ljubljana; 1447 II 14, s. l.; 1447 III 28, Gradec; 1447 VII 24, Dunaj; 1447 IX 24, Dunaj; 1447 XI 12, Dunaj; 1448 I 27, Dunaj; 1448 VII 7, Krapina. Grad Sicherstein je zaradi izkazane zvestobe Apfaltrerjem podelil kralj Friderik III., kdaj se je to zgodilo, pa ni jasno. To ne dvomno potrjuje navedba: ... *ir geslos Sicherstain das in vnsrer gna'digister herr der Ro'misch künig etc. von irer getrewer dinst zwegen, so sy im getan haben vnd hinfür noch getuen mü'gen gegeben* ... (HHStA Wien, SbgE, AUR 1423–1448, 1446 (?) (2)).

³⁷ Seemüller, Friedrichs III. Aachener Krönungsreise, str. 665; gl. HHStA Wien, Hs. W 724. Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469. Na podlagi znanih virov je mogoče sklepati, da so bile Vače in s tem tudi Lebek vsaj še do septembra 1441 v rokah Nikolaja Šteberskega (DOZA, Urkunden, št. 3256, 1429 V 25, s. l.; Pokorn, Regesti listin, str. 213).

Grad Lebek v Valvasorjevem času (Valvasor, *Topographia*, št. 129).

podelil oziroma potrdil deželnoknežje fevde.³⁸ Grad Lebek je bil skupaj s trgom Vače, deželskim sodiščem ter pripadajočimi pravicami in posestjo tako takrat že v rokah bratov Apfaltrer, nosilec fevda pa je bil Konrad.³⁹ Prav tako niso povsem jasne okoliščine podelitve. Glavno vprašanje zaenkrat še vedno ostaja odprto, to pa je, na kakšen način je fevd s Šteberških prešel na Apfaltrere. Neizpodbitno dejstvo je, da so Šteberški Lebek izgubili že pred izumrtjem, vendar ni znano, kaj je temu botrovalo.⁴⁰ Deželni knez ga je nato, morda celo na njihovo prošnjo, podelil svojima zvestima privržencema in se jima na ta način oddolžil za sodelovanje v habsburško-celjski fajdi. S pridobitvijo Lebeka se je Konrad gospodarsko močno okrepil in utrdil svoj položaj ob vzhodni kranjski meji. Odslej sta bili gospodstvi Gamberk in Lebek nekaj desetletij znova tesno povezani, Vače pa so postale pomembno rodbinsko središče. Konrad je poskušal v naslednjih letih z nakupi še nekoliko povečati svojo tamkajšnjo posest.⁴¹ Sredi 15. stoletja so bili Apfal-

Razvaline gradu Lebek (foto: Jernej Kotar, oktober 2017).

trerji pomemben steber deželnoknežje oblasti v prostoru med Ljubljano in vzhodno deželno mejo, kjer je ležala tudi glavnina njihovih posesti. V tem času so imeli pripadniki jeterbenške veje rodbine v svojih rokah Jeterbenk, Apfaltrerev Turn, Lebek, Lihtenberk

³⁸ Bizjak, *Srednjeveške računske knjige 1*, str. 139.

³⁹ HHStA Wien, Hs. W 724. Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469, fol. 246–247'. Podelitev oziroma potrditev fevdov iz leta 1444, zabeležena v fevdni knjigi, je sestavljena iz dveh delov. Prvi je bil namenjen samo Konradu in Juriju, drugi pa poleg njiju še njunemu nečaku Volfgangu in nekemu Rudolfu, čigar sorodstvene vezi z ostalimi tremi zaenkrat niso poznane. Zdi se, da je Friderik III. v drugem sklopu le potrdil njihove stare fevde, medtem ko so v prvem naštetje posesti in pravice, med katerimi so bili grad Lebek, trg Vače in deželsko sodišče, ki jih je kralj šele tedaj podelil svojima zvestima privržencema.

⁴⁰ Prav tam, fol. 245–245'. Leta 1444 je bil Nikolaj Šteberški še živ.

⁴¹ Prav tam, fol. 246' in 252'.

in del Podpeči; poleg tega je bil Konrad oskrbnik na Gamberku, Jurij pa je bil oskrbnik in zastavni imetnik na Svibnem. Če k temu prištejemo še Roje nad Šmartnim pri Litiji, ki so bile v posesti rojske linije, je jasno, kakšna je bila njihova vloga v zahodnem Posavskem hribovju.⁴²

V prvi polovici petdesetih let je za jeterbenško vejo Apfaltrerjev nastopilo zelo težko obdobje, ki je trajalo nekaj let in je rodbino skoraj spravilo na kolena. Kriza v družini je bila verjetno posledica takratnega burnega dogajanja v habsburških deželah. Spori Friderika III. z avstrijsko stanovsko opozicijo zaradi skrbništva nad Ladislavom Posmrtnim so namreč leta 1452 privedli do oboroženega upora proti pravkar okronanemu cesarju. Na čelu upornikov je skupaj z Ulrikom Eytzingerjem stal grof Ulrik II. Celjski, njegov oče Friderik II. pa je poskrbel, da so boji zajeli tudi okolico Celja.⁴³ Jurij Apfaltrer, ki je bil po letu 1446 dvorni mojster ostarelega celjskega grofa,⁴⁴ je tedaj skupaj s sinovoma Henrikom in Ludvikom ter nečakom Andrejem, Konradovim edinim sinom, v še ne povsem pojasnjenih okoliščinah padel v ujetništvo Jošta Soteškega starejšega in Janeza Kozjanskega.⁴⁵ Kdaj točno se je to zgodilo, ni znano, verjetno pa je treba dogodek postaviti v leto 1452.⁴⁶ Za rodbino je bil to zelo hud udarec, saj sta od njenih moških članov le Konrad in Volfgang ostala na svobodi, preostale pa je Soteški zadrževal v ujetništvu na enem od svojih gradov.⁴⁷ Slednji se je v habsburško-celjski fajdi, tako

kot Apfaltrerji, boril na strani deželnega kneza in je veljal za sovražnika Celjskih.⁴⁸ Ob tem nekoliko preseneča pasivna drža cesarja Friderika III., ki se ni potrudil, da bi svojega dolgoletnega privrženca rešil iz ujetništva. Povsem mogoče je, da so se njuni odnosi v drugi polovici štiridesetih let ohladili zaradi Jurijevega službovanja na celjskem dvoru. Konrad je šele februarja 1457 dosegel izpustitev sina in nečakov, za brata pa je bilo že prepozno, saj ga je v ječi doletela tragična smrt.⁴⁹ Zaenkrat ostaja odprto vprašanje, kaj se je v času ujetništva dogajalo s svibenskim gospodstvom, ki ga je imel Jurij v oskrbništvu in zastavi od deželnega kneza. Glede na to, da je bil s sinovoma ujet, je njegovo upravljanje verjetno prevzel Konrad, a se zdi, da so Apfaltrerji vsaj za kratek čas izgubili nadzor nad gradom. Tej domnevi v prid govori pripis iz fevdne knjige, v katerem je zabeleženo, da je bilo fevdno pismo o podelitvi Lebeka izgubljeno na Svibnem in je cesar Friderik III. zato leta 1458 (!) izstavil novega.⁵⁰ Po osvoboditvi treh mladih ujetnikov so si Apfaltrerji precej opomogli, Konrad pa je kot najstarejši moški član prevzel primat v rodbini.

Z izumrtjem Celjskih novembra 1456 se je za Apfaltrerje začelo novo poglavje v njihovi zgodovini. Kot dolgoletni deželnoknežji privrženec so pri cesarju Frideriku III. uživali veliko zaupanje, kar je članom rodbine omogočilo graditev uspešne kariere. Od spremenjenih političnih razmer je imel največje koristi Konrad, ki je še naprej ostal oskrbnik na Gamberku, junija 1458, ko je bil na dvoru na Dunaju, pa je postal še prvi habsburški oskrbnik oziroma glavar na strateško pomembnem starem (zgornjem) celjskem gradu.⁵¹ Za opravljanje službe mu je Friderik III. namenil 450 f. pfen., polovico ribolovne pravice, ki je spadala k Celju, in polovico sena, ki sta ga pred tem prejemale celjski dvorni mojster in gradiščan v Vojniku. Cesar si je pridržal vse dvorne travnike, kadar je prišel v Celje, pa je smel za svoje potrebe izkoriščati tudi omenjeni polovici ribolovne pravice in sena. Nova služba je Konradu prinesla dvig ugleda in precejšnje dohodka, s katerimi je dodatno povečal svojo finančno moč. V nemirnih letih po izumrtju Celjskih, ko se je Friderik III. boril za prevzem njihove dediščine in utrditev svoje deželnoknežje oblasti, je v njem našel pomembno oporo pri vladanju. Konec petdesetih let je tako Konrad na jesen življenja dosegel vrhunec kariere. Razpetost med službovanjem na dveh gradovih in priletnost sta bila morda razloga za hiter odpoklic s funkcije oskrbnika oziroma glavarja v Celju, saj se v tej vlogi v znanih virih zadnjikrat omenja sredi januarja 1459.⁵²

⁴² Jeterbenk je bil v rokah Apfaltrerjev vsaj od konca drugega desetletja 15. stoletja (GZL III/39 in 41; HHStA Wien, Hs. W 724, Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469, fol. 246–247 in 270–271). Apfaltrerjev Turn je bil porušen v času habsburško-celjske fajde in ga niso več obnovili, v drugi polovici 15. stoletja pa ga je prek poroke s Siguno, hčerjo Jurija Apfaltrerja, dobil Janez Saurau (Krones, *Die Freien von Saneck II*, str. 89; Starzer, *Die landesfürstlichen Lehen*, str. 135, št. 9; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 352). Lebek je rodbina dobila najpozneje v začetku leta 1444 (HHStA Wien, Hs. W 724, Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469, fol. 246–247 in 269). Lihtenberk je bil leta 1440 vsaj delno v Jurijevi posesti (ARS, AS 1063, ZL, št. 4872, 1440 V 31, s. 1.). Pred letom 1456 je Henrik (II. ali III.) Apfaltrer od očeta Viljema Galla kupil del gradu Podpeč (ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, I–2r. Fevdna knjiga grofov Celjskih za grofijo Ortenburg 1456, fol. 5). Roje veljajo za matični grad rodbine, v njeni posesti pa je bil od druge polovice 13. stoletja dalje (Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 290).

⁴³ Krones, *Die Freien von Saneck II*, str. 109–112 in 168–173.

⁴⁴ Funkcijo dvornega mojstra je verjetno opravljal vse do padca v ujetništvo, v katerem je naposled tudi umrl (ARS, AS 1063, ZL, št. 590, 1446 IV 20, s. 1.; št. 4536, 1449 XII 1, s. 1.; št. 5606, 1450 VI 1, Celje).

⁴⁵ Birk, *Urkunden-Auszüge*, str. 135–137, št. I; Orožen, *Das Bisthum VI*, str. 58–64.

⁴⁶ Zadnja znana omemba Jurija pred padcem v ujetništvo sega v maj 1451, nato pa skupaj s sinovoma in nečakom za nekaj let izgine iz virov (HHStA Wien, SbgE, AUR 1460–1463, 1451 V 22, Šentpavel v Labotski dolini).

⁴⁷ Skoraj zagotovo so bili zaprti na Pilštanju, kot drugi dve možnosti pa se omenjata še stolp pri Pilštanju (poznejši Hartenštajn) in Soteska pri Žalcu (Orožen, *Das Bisthum VI*, str. 58; prim. Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 131 in 311–312). Vsi

trije so bili namreč tedaj v rokah Soteških.

⁴⁸ Nared, Seznam »deželnih sovražnikov«, str. 340–342.

⁴⁹ Birk, *Urkunden-Auszüge*, str. 135–137, št. I.

⁵⁰ HHStA Wien, Hs. W 724, Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469, fol. 246.

⁵¹ Birk, *Urkunden-Auszüge*, str. 32, št. 251 in 254.

⁵² Göth, *Urkunden-Regesten*, str. 285, št. 533.

Vače konec 17. stoletja (Valvasor, *Topographia*, št. 289).

Po koncu službovanja v Celju se je Konrad vrnil na Gamberk, kjer je preživel zadnja leta življenja in se posvetil upravljanju gospostva. V začetku šestdesetih let 15. stoletja so se razmere v habsburških deželah znova zaostrele, saj sta se cesar Friderik III. in njegov brat, nadvojvoda Albreht VI., zapletla v fajdo zaradi oblasti v Avstriji pod Anizo. Boji so dosegli vrhunec jeseni 1462, ko so uporni dunajski meščani ob podpori spodnjeavstrijske stanovske opozicije in Albrehta vladarja obkolili v dunajskem gradu Hofburg. Cesarja so iz primeža napadalcev naposled rešile združene češke in notranjeavstrijske čete, ki so novembra razbile obleganje. V zahvalo za pomoč in izkazano zvestobo je hvaležni Friderik III. januarja 1463 izboljšal kranjski deželni grb in šlemno okrasje, v listini pa se v vrsti dvaintridesetih poimensko navedenih zaslužnih kranjskih plemičev omenja tudi Andrej Apfaltrer.⁵³ Konrad zaradi starosti na bojnem pohodu skoraj zagotovo ni sodeloval, je pa njegov sin z udeležbo na njem potrdil zvestobo družine dežel-nemu knezu. Službo gamberskega oskrbnika je Konrad opravljal vse do smrti, ki ga je doletela najpozneje proti koncu leta 1464.⁵⁴ Verjetno je bil pokopan v cerkvi sv. Andreja na Vačah, kjer je bila še v Valvasorjevem času Apfaltrerjeva nagrobna plošča.⁵⁵ Tu naj bi nameraval v času papeža Pija II. (1458–1464) ustanoviti mašno ustanovo, ki je morda identična z

aprila 1462 osnovano kapelanijo, za katero je določil, naj po izumrtju njegovega rodu pripade Gallom.⁵⁶

Konrad je s tridesetletnim zvestim in uspešnim udejstvovanjem v deželnoknežji službi, krajši čas pa tudi v službi freisinskega škofa, znatno prispeval k dvigu ugleda rodbine. Kljub temu da je v svoji karieri služboval na več gradovih, je bilo oskrbnništvo gamberskega gospostva zanj vedno na prvem mestu. Z bratom Jurijem sta spretno izkoristila gospodarsko propadanje Šteberskih in sta tako postopoma v roke dobila več njihovih posesti, s čimer sta se znatno okrepila. Po pomenu najbolj izstopata pridobitvi gospostev Gamberk in Lebek, na katerih je Konrad osnoval gambersko-lebeško vejo rodbine, ki ju je obdržala vse do osemdesetih let 15. stoletja, torej do izumrtja v moški liniji. Čeprav je Konrad kot oskrbnik verjetno večino časa bival na Gamberku, je bilo z vidika dolgoročnosti središče družine mnogo bolj smiselno oblikovati na Lebeku. S preudarnim delovanjem se je v zgodovino zapisal kot eden najpomembnejših članov rodbine v 15. stoletju, svojemu sinu pa je zagotovil trdno osnovo, na kateri je ta po njegovi smrti zgradil uspešno kariero v cesarjevi službi.

Za časa življenja je Konrad znatno povečal svoje premoženje. Prvi znani korak v smeri večanja posesti je storil julija 1427, ko je od Nikolaja Šteberskega v zameno za posojenih 500 dukatov dobil v zastavo trinajst hub, ležečih v vaseh Metulje, Podlož in Nemška vas na Blokah, ki so bile v njegovih rokah še leta

⁵³ ARS, AS 1063, ZL, št. 716, 1463 I 12, Dunajsko Novo mesto; Kotar, Listina cesarja Friderika III., str. 71–74 in 77–81.

⁵⁴ HHStA Wien, AUR, 1465 I 21, Dunajsko Novo mesto. Januarja 1465 je bil Konrad že pokojni, saj ga je tedaj na mestu gamberskega oskrbnika nasledil sin Andrej.

⁵⁵ Valvasor, *Die Ehre VIII*, str. 829.

⁵⁶ RG VIII, št. 00642; Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 93; Ambrožič, Patronatne pravice, str. 541. Galli so bili njegovi sorodniki po materini strani.

1438 in jih, kot kaže, Šteberski niso nikdar rešili iz zastave.⁵⁷ Veliko pomembnejša je bila fevdna pridobitev gospostva Lebek, ki je poleg gradu, trga Vače, pristave ter deželskega sodišča s pravico do krvnega sodstva in lovsko pravico obsegalo več kot sedemdeset hub, dvor, mlin, gozd z gozdno pravdo od 165 hub itd. Del te podelitve sta bila še dvora v Globelenu pri Velikem Mraševem na Krškem polju in pri Svibnem ter dve hubi v Podbočju pri Kostanjevici na Krki, tri v Brezniku pod Zasavsko Sveto goro, ena v Spodnjih Izlakah in ena v Šemniku pri Izlakah. Prav tako je v začetku leta 1444 od kralja Friderika III. dobil v svojem imenu ter v imenu brata Jurija, nečaka Volfganga in sorodnika Rudolfa potrditev starih deželno knežjih fevdov. Pri tem je šlo za ozemeljsko zelo raztreseno posest, ki je ležala v okolici Vač, Litije, Izlak, Medvod, Domžal, Ljubljane, Vrhnike, Logatca, Šentjerneja, Moravč pri Gabrovki in Velike Loke ter je obsegala več kot petdeset hub, dva dvora, lovski dvor, dva mлина, oštat, ribolovno pravico, razne desetine in dajatve, po pomenu pa najbolj izstopajo gradišča Stari Jeterbenk, Novi Jeterbenk in stolp *Newoyse*, ki so mu jih vpriču kralja izročili Jamski.⁵⁸ V naslednjih letih je Konrad pridobil še sedem hub v okolici Vač in eno blizu Izlak, tretjino desetine v prosu pri Mokronogu, skupaj z Engelhardom Turjaškim pa je od Barbare, vdove po Juriju Rosenbergu in žene Lenarta Paradeiserja, odkupil zaščitno pismo za dvaindvajset hub, gornino petdesetih veder mošta ter vinograd v okolici Podbočja na Dolenjskem in na Krškem polju.⁵⁹ Vse naštetu mu je podelil oziroma potrdil deželni knez, medtem ko ni imel niti enega znanega celjskega fevda, kar ne preseneča glede na njegove ne ravno prijateljske odnose s to mogočno rodbino.

Konradovo tridesetletno službovanje na Gamberku je odraz velikega zaupanja deželnega kneza. Gospostvo ob vzhodni deželni meji je leta 1433, torej ob prihodu pod Apfalterjevo upravo, obsegalo dvainšestdeset hub v štirinajstih vaseh in mlin pod gradom, poleg tega pa še 173 koseških posestev, ki so izhajala iz sedemdesetih prvotno celih hub, ter

desetino v Zagorju ob Savi. Nekaj desetletij je ohranilo skoraj nespremenjen obseg in se je do leta 1498 zmanjšalo le za dve hubi in dve koseški posestvi.⁶⁰ Najizrazitejša posebnost je bila velika koseška skupnost, ki je imela znotraj gospostva samosvoj položaj. Tamkajšnji kosezi naj bi namreč najpozneje leta 1431 od Nikolaja Šteberskega dobili zapis svojih pravic in svoboščin, te pa so jim zagotavljale prosto razpolaganje z njihovimi hubami in lastno sodstvo. Posebno sodišče, pristojno za posestne zadeve, je sestavljalo štiriindvajset pripadnikov koseške skupnosti, kot sodnik pa mu je predsedoval gamberski oskrbnik oziroma njegov zastopnik. Privilegij jim je nadalje zagotavljal pravico do krvnega sodišča. Njeno izvajanje so morali prepustiti krvnemu sodniku iz Ljubljane, prisednike je postavilo več sosesk, stroške zanje pa je moral pokriti oskrbnik. Uživali so tudi posebne pravice pri izkoriščanju tamkajšnjega manjšega gozda. Po drugi strani je privilegij ščitil interese gospostva, saj zaradi koseških svoboščin ni smelo biti oškodovano.⁶¹ Kot izkazuje novoreformirani urbar iz leta 1571, so kosezi živeli v vaseh vzhodno in južno od gamberskega gradu.⁶² Čas, v katerem je Konrad vodil gospostvo, so v prvi vrsti zaznamovali habsburško-celjska fajda in spori znotraj vladajoče dinastije, vsi ti dogodki pa so pustili posledice tudi na območju Gamberka. Kljub vsem pretresom se je kar tri desetletja obdržal na položaju, kar kaže na to, da je bil deželni knez zadovoljen z njegovim službovanjem. Ohranjeni obračuni omogočajo dober vpogled v delovanje gospostva med letoma 1436 in 1448.⁶³ Iz njih je mogoče poleg vsakodnevnih nalog in težav, ki so ga zaposlovale, razbrati še številne zanimive podatke. Omeniti velja, da je podložnikom enkrat letno razdelil določeno količino ovsa, vendar je že v prvem obračunu za leta 1436–1439 zabeleženo, da mora za to dobiti soglasje deželnega kneza, sicer mu tega v prihodnjih obračunih ne bodo odšteli, in kot kaže, privolitve s strani vojvode Friderika V. ni bilo. Prav tako je na poslovanje gospostva vplival sporazum med habsburškima bratoma iz leta 1443, na podlagi katerega sta si naslednjih nekaj let delila prihodke in odhodke vseh komornih posesti.⁶⁴ Iz kraljevega dela dohodkov si je moral Konrad izplačati 400 gld., ki mu jih je ta verjetno dolgoval zaradi njegovega angažmaja v habsburško-celjski fajdi. Gamberški grad je svojim prebivalcem v srednjem veku nudil malo udobja, saj je imel zgolj obliko utrjenega stanovanjskega stolpa oziroma trdne hiše in je bil brez obzida-

⁵⁷ ARS, AS 1063, ZL, št. 6679, 1427 VII 19, s. l.; Šumrada, Šteberski, str. 55. Leta 1467 je kranjski deželni vicedom od Konradovega sina Andreja iz zastave za 500 gld. rešil posesti v šteberskem uradu, ki so bile skoraj zagotovo identične z julija 1427 zastavljenimi hubami (Chmel, *Regesta II*, str. 514, št. 5043).

⁵⁸ HHStA Wien, Hs. W 724, Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469, fol. 246–247. Identiteta Rudolfa (II.) je še vedno zavita v skrivnost, prav tako kot tudi njegove sorodstvene povezave s preostalimi člani jeterbenške veje. Morda je bil sin Rudolfa (I.), ki se omenja leta 1408 in je imel manjšo posest pri Vodichah na Gorenjskem, a o njem za zdaj ni nobenih drugih podatkov. Po vsej verjetnosti je šlo za pripadnika ekonomsko precej šibke stranske linije (ARS, AS 1063, ZL, št. 5364, 1408 XI 11, s. l.).

⁵⁹ Prav tam, fol. 246', 252' in 265'; TKL II, str. 404–405, št. 284; Kemper, Volčjak, Armgart, *Regesten Kaiser Friedrichs III.*, str. 90, št. 96.

⁶⁰ Bizjak, *Ratio facta est*, str. 130–131.

⁶¹ Dimitz, *Geschichte Krains I*, str. 327; Dimitz, Die Edlinger, str. 15–17.

⁶² ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, I/10u, Novoreformirani urbar gospostva Gamberk 1571, str. 37–81.

⁶³ Bizjak, *Srednjeveške računske knjige 1*, str. 106–109, 137–139 in 142–148.

⁶⁴ Prim. Willich, *Regesten Kaiser Friedrichs III.*, str. 129–131, št. 132.

Pogled proti Vačam z Lebeka (foto: Jernej Kotar, oktober 2017).

nega notranjega dvorišča.⁶⁵ Iz obračunov izhaja, da je Konrad na njem opravljal le vzdrževalna dela, večjih gradbenih projektov pa se ni lotil.

Nastop Andreja II. in postopen zaton jeterbenške veje Apfaltrerjev

Po Konradovi smrti je oskrbnništvo na Gamberku prevzel njegov sin Andrej, ki si je izkušnje z vodenjem gospodstva verjetno pridobil že v času, ko je njegov oče služboval v Celju. V znanih virih se prvič omenja v Celju februarja 1450 v družbi strica Jurija Apfaltrerja, s katerim je pozneje padel v ujetništvo in ostal v njem do leta 1457.⁶⁶ Jeseni 1462 se je udeležil bojnega pohoda na Dunaj, sicer pa o njem vse do očetove smrti ni veliko znanega.⁶⁷ Konrad je sinu zagotovil dobro izhodišče za začetek kariere v službi deželnega kneza. Januarja 1465 je Andrej že nastopal v vlogi nosilca fevdov v rodbini, saj je bil takrat pokojni tudi že njegov bratranec Henrik Apfaltrer († pred 1465).⁶⁸ Tedaj je bil pri deželnem knezu v

Dunajskem Novem mestu, kjer mu je ta najprej podelil podedovane fevde, nekaj dni pozneje pa mu je zaupal še oskrbnništvo na Gamberku, in sicer pod enakimi pogoji, kot jih je pred tem imel njegov oče.⁶⁹ Andrej je bil ambiciozen plemič in je v naslednjih letih veliko pozornosti namenil utrditvi svojega položaja znotraj lebeškega gospostva. Poleg nakupa ene hube pri Vačah so se ta njegova prizadevanja najvidneje pokazala marca 1469, ko se je njegov bratranec Ludvik Apfaltrer v zameno za določeno vsoto denarja v njegovo korist odpovedal svojemu delu gradu Lebek in trga Vače ter nekaj hubam.⁷⁰

Februarja 1469 so uporni štajerski plemiči in neplačani najemniki, na čelu katerih je stal Andrej Baumkircher, sprožili silovito fajdo s cesarjem Friderikom III. Izbruh bojev je jeterbenško vejo Apfaltrerjev znova pahnil v hudo krizo. Andrej je ostal zvest vladarju in je moral od podložnikov gamberskega

⁶⁵ Sapač, *Arhitekturnozgodovinska problematika*, str. 372.

⁶⁶ HKA, *Urkunden*, 1450 II 13, Celje; Birk, *Urkunden-Auszüge*, str. 135–137, št. I; Orožen, *Das Bisthum VI*, str. 58–64.

⁶⁷ ARS, AS 1063, ZL, št. 716, 1463 I 12, Dunajsko Novo mesto; Karajan, *Michael Beheim's Buch*, str. 167.

⁶⁸ Henrik je za časa življenja v znanih virih zadnjič izprijčan februarja 1457, kot pokojni pa se izrecno omenja marca 1466 (Birk, *Urkunden-Auszüge*, str. 135–137, št. I; Orožen, *Das Bisthum VI*, str. 58–64).

⁶⁹ HHStA Wien, AUR, 1465 I 21, Dunajsko Novo mesto; HHStA Wien, Hs. W 724, Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469, fol. 269, 269' in 270'–271; Kemper, Volčjak, Armgart, *Regesten Kaiser Friedrichs III.*, str. 108–109, št. 137 (Ludvik je tu pomotoma imenovan kot Andrejev brat).

⁷⁰ ARS, AS 1063, ZL, št. 834, 1481 VI 12, s. 1. (prepis listine z dne 1469 III 5, s. 1.); Pokorn, *Regesti listin*, str. 213. Ludvik si je ob predaji svojega dela gospostva pridržal pravico, da če bi Andrej ali njegovi dediči želeli te posesti prodati ali zastaviti, mu morajo to sporočiti dva meseca prej in mu jih ponuditi. Če bi Andrej umrl brez moških potomcev, bi premoženje spet pripadlo njemu oziroma njegovim naslednikom.

gospodstva pobrati poseben davek za vzdrževanje deželno knežjih najemnikov, Ludvik pa se je pridružil Baumkircherju, zaradi česar je cesar po njegovi smrti leta 1470 zaplenil vse njegove posesti.⁷¹ Ludvikovemu mladoletnemu sinu Janezu IV. je Friderik III. na njegovo prošnjo oktobra 1470 sicer vrnil vse odvzeto premoženje razen gradu Žumberk, ki ga je pridržal zase, Andrej pa je bil nato določen za Janezovega skrbnika.⁷² V začetku sedemdesetih let je jeterbenska veja počasi izumirala, saj sta od njenih moških predstavnikov zagotovo živela le še Andrej, za katerega je bilo tedaj verjetno že jasno, da ne bo zapustil potomcev, in še ne polnoletni Janez, morda pa je bil živ tudi Volfgang, čigar omembe v virih so precej redke.⁷³

Podobno kot Konrad je tudi Andrej službo opravljal v nestabilnih razmerah. Konec šestdesetih let 15. stoletja se je namreč na ozemlju Kranjske začelo obdobje uničevalnih turških vpadov, ki verjetno niso prizanesli niti gamberškemu gospodstvu. Leta 1474 je Andrej od cesarja prejel ukaz, naj se udeleži meddeželnega zbora, na katerem bodo razpravljali o obrambi proti Turkom. Februarja 1475 je tako v družbi šestih pripadnikov deželne elite, med katerimi sta bila ljubljanski škof in kranjski glavar, odpotoval v Volšperk (Wolfsberg) na Koroškem, kar priča o velikem ugledu, ki ga je užival pri vladarju in deželnih stanovih.⁷⁴ Čeprav konkretnih poročil ni na voljo, je mogoče domnevati, da so bili v zadnjih letih službovanja njegova glavna nadloga turški vpadi. Kot oskrbnik gospodstva je moral varovati grad in gospodščinso premoženje ter deželnemu knezu poročati o morebitni škodi in poskrbeti za njeno odpravo.

Zadnja leta Andrejevega življenja in službovanja na Gamberku so slabo poznana. Pred letom 1478 se je s kranjskim deželnim vicedomom Gašperjem Haunspeckom zapletel v spor zaradi nekega skrbništva, pri čemer je šlo verjetno za sina njegovega bratranca, Janeza Apfaltrerja, ki ga je jeseni 1470 kot najbližji sorodnik dobil v varstvo.⁷⁵ Poleg tega se je moral kot Janezov skrbnik pravdati zaradi neporavnanih dolgov njegovega pokojnega očeta Ludvika, ki je Martinu Katzendorfu dolgoval 200 gld.⁷⁶ Iz leta 1478 je tudi podatek, da je Andrej pri svojem mlinu na Ljubljani zvišal jez, s čimer je škodoval deželno knežjemu mlinu, zato mu je Friderik III. ukazal, naj ga poruši.⁷⁷

Andrej je verjetno umrl leta 1479 oziroma 1480, z ženo Lucijo, ki je očitno preminila že zelo zgodaj, pa nista zapustila potomcev.⁷⁸ Skoraj zagotovo je bil pokopan v župnijski cerkvi sv. Andreja na Vačah, kjer je za dušni blagor prednikov in bližnjih sorodnikov septembra 1474 ustanovil beneficij za zgodnjika (zorničarja).⁷⁹ Z njegovo smrtjo je tako že v drugi generaciji v moški liniji izumrla gambersko-lebeška stranska veja Apfaltrerjev. Glavna dedinja Andrejevega premoženja je bila njegova sestra Kunigunda, ki je prevzela gospodvi Gamberk in Lebek, nekaj malega pa je dobila tudi njuna sestrična Siguna, hči Jurija Apfaltrerja in žena Janeza Sauraua.⁸⁰ Kunigunda je bila poročena s Sigmundom Lambergom, oskrbnikom na Starem gradu v Kamniku, s katerim je imela pet znanih otrok, in sicer sinove Valentina, Jurija, Sigmunda in Andreja ter hčer Gertrudo.⁸¹ Lebek, ki je bil deželno knežji fevd, je pred februarjem 1487 prepustila sinu Juriju, Gamberk pa je morala na cesarjev ukaz najpozneje leta 1486 odstopiti Jakobu Gallu.⁸² Njegova predaja ni potekala brez težav, saj je novi oskrbnik še desetletje in pol pozneje poročal, da je Kunigunda s seboj odnesla veliko dobrega ognjenega orožja in opreme ter da bi bilo treba ugotoviti, ali je ta oborožitev pripadala gradu in je bila torej last deželnega kneza.⁸³ V rodbini Apfaltrer je tedaj prišlo do prvega znanega spora zaradi prezentacije duhovnika za kapelo Matere božje v Polšniku, ki so jo prvi člani rodu zgradili okrog leta 1280/1286. Aprila 1491 je namreč šentrupertski župnik in arhidiacon Jakob Turjaški pisal patriarhu v Videm in mu poročal, da sta Kunigunda in Janez III. iz rojske veje prezentirala vsak svojega kandidata ter se prerekala o tem, komu pripada ta pravica, v konflikt pa se je nato vmešal še kranjski deželni glavar. Čeprav ni znano, kako se je vse skupaj razpletlo, se zdi, da je kot zmagovalec izšel Janez, saj je imel kot senior rodbine močnejše argumente in je tudi v naslednjih stoletjih novega duhovnika praviloma prezentiral najstarejši član rodu.⁸⁴

⁷⁸ RPG IV, št. 03738; Wiesflecker, *Ausgewählte Regesten I/2*, str. 398, št. 3195. O času Andrejeve smrti priča podatek iz decembra 1494, ko je njegov nečak Jurij Lamberger napravil obračun za gradova ter gospodvi Gamberk in Stari grad v Kamniku, ki so ju v letih 1464–1479/1480 upravljali njegovi sorodniki.

⁷⁹ Ambrožič, *Patronatne pravice*, str. 541.

⁸⁰ Starzer, *Die landesfürstlichen Leben*, str. 135, št. 9 in str. 136, št. 14.

⁸¹ [RI XIII] H. 26 n. 651 in 801; Chmel, *Monumenta Habsburgica I/2*, str. 906, št. MCCXXXI; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 67, op. 195.

⁸² Chmel, *Regesta II*, str. 731, št. 7925; [RI XIII] H. 30 n. 197. Kunigundin najstarejši sin Valentin je bil očitno tedaj že pokojni, zato je lebeško gospodstvo prepustila Juriju.

⁸³ BSB, Cod.icon. 222, fol. 214; Lazar, *Poznosrednjeveško topništvo*, str. 98–100.

⁸⁴ Koblar, Drobčinice, str. 82–83 in 104–105; Baraga, *Kapiteljski arhiv*, str. 135, št. 229, str. 155, št. 292, str. 163–164, št. 314, str. 164, št. 316, str. 170, št. 336 in 339, str. 181, št. 379, str. 182, št. 381 in 382, str. 214, št. 471; Höfler, *Gradiivo za historično*

⁷¹ Chmel, *Regesta II*, str. 558, št. 5618; Rothenberg, *Beiträge zur Geschichte*, str. 330.

⁷² Rothenberg, *Beiträge zur Geschichte*, str. 330.

⁷³ Volfgang je bil poročen s hčerjo Petra Schweinpecka, decembra 1463 pa je postal salzburski oskrbnik v Sevnici (HHStA Wien, SbgE, AUR 1463 XII 12, Gmünd; Kemper, Volčjak, Armgart, *Regesten Kaiser Friedrichs III.*, str. 106, št. 132).

⁷⁴ Schroll, *Urkundenbuch*, str. 461–463, št. 585; Nared, *Dežela – knez – stanovi*, str. 202.

⁷⁵ Chmel, *Urkundliches*, str. 133–134, št. 160.

⁷⁶ Chmel, *Monumenta Habsburgica I/2*, str. 909, št. MCCXLIII in str. 913, št. MCCLVIII.

⁷⁷ Chmel, *Auszüge*, str. 61, št. 257.

Razvaline gradu Gamberk (foto: Barbara Žabota).

Za časa življenja je Andrej spadal med uglednejše deželane na Kranjskem, kot zvest privrženec cesarja Friderika III. pa je vse do smrti obdržal službo oskrbnika na Gamberku. V primerjavi z očetovo je bila njegova kariera nekoliko skromnejša, saj je služboval samo pri enem gospodu in na enem gospodstvu. Večino časa je verjetno prebival na Gamberku, središče svoje moči pa je oblikoval na Lebeku, ki je bil od marca 1469 izključno v njegovih rokah. Tega leta se v znanih virih prvič omenja kot vitez, vendar ni povsem jasno, kdaj je prejel viteški udarec.⁸⁵ Domnevati je mogoče, da se je to zgodilo jeseni 1462 po koncu obleganja cesarja v dunajskem Hofburgu. Osnovo Andrejevega premoženja in posesti so tvorili deželnoknežji fevdi, podedovani od očeta oziroma odkupljeni od bratranca Ludvika, sicer pa se njihov obseg do njegove smrti ni bistveno spremenil. Junija 1467 je kranjski deželni vicedom od njega za 500 gld. iz zastave rešil posesti v uradu Šteberk, pri čemer je šlo skoraj zagotovo za tistih trinajst hub, ki jih je Nikolaj Šteberski leta 1427 zastavil Konradu Apfalterterju.⁸⁶ Dva meseca pozneje je kupil hubo v Golčah pod Zasavsko Sveto Goro, naslednje leto pa še dve

hubi v Logu pri Sevnici. Tedaj mu je Friderik III. podelil tudi tri podedovane hube v svibenski župniji.⁸⁷ Iz leta 1468 je zanimiv podatek, da je Andrej takrat prejel potrdilo o izročitvi 132 gld. iz urada Ribnica, kar kaže na to, da je bil ta v tem času pod njegovo upravo, vendar tega za zdaj še ni mogoče utemeljiti v poznanih virih.⁸⁸ Verjetno nedolgo pred smrtjo si je skupaj z Erazmom Jamskim ter Sigmundom in Valentinom Lambergom protipravno prilastil imetje in posesti Jurija Lamberga mlajšega in njegovih bratov, zaradi česar je cesar junija 1485 kranjskemu deželnemu glavarju ukazal, naj poskrbi za vračilo dediščine oškodovancem.⁸⁹ Glavnina posesti, ki jo je jeterbenška veja Apfalterterjev pridobivala več desetletij, je prek njenih članic prešla v roke drugih rodbin. Andrej se je zadnja leta življenja precej povezoval z Lambergi, ki jim je nazadnje po zaslugi njegove sestre Kunigunde pripadel največji delež njegove zapuščine, vključno z Lebekom in Jeterbenkom, oba pa sta bila še v začetku 16. stoletja v njihovih rokah.⁹⁰

Zaključek

Pozni srednji vek in zlasti obdobje vladanja deželnega kneza Friderika V. (III.) (1435–1493) pred-

topografijo, str. 193–194; HTK, str. 1282–1283; Ambrožič, Patronatne pravice, str. 529. V srednjem veku so imeli Apfalterterji pravico do prezentacije duhovnika, ki ga je potrdil šentrupertski župnik, po letu 1493 pa je to opravljal novomeški prošt.

⁸⁵ ARS, AS 1063, ZL, št. 834, 1481 VI 12, s. 1. (prepis listine z dne 1469 III 5, s. 1.).

⁸⁶ Chmel, *Regesta II*, str. 514, št. 5043; prim. ARS, AS 1063, ZL, št. 6679, 1427 VII 19, s. 1.

⁸⁷ HHStA Wien, Hs. W 724, Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469, fol. 274; Pokorn, *Regesti listin*, str. 213.

⁸⁸ Chmel, *Regesta II*, str. 540, št. 5364.

⁸⁹ ARS, AS 1063, ZL, št. 851, 1485 VI 8, Salzburg.

⁹⁰ KLA, AUR, KLA 418-B-C 3466 St, 1506 XI 23, s. 1.; Blaznik, *Urbarji freisinske škofije*, str. 289–290.

stavljata v zgodovini rodbine Apfalterjev čas vidnega vzpona in postopnega zatona jeterbenške veje rodu. Za njen razvoj je bila velikega pomena pridobitev deželno knežjih gospodstev Gamberk in Lebek, na katerih se je oblikovala nova stranska linija, ki pa je po moški strani izumrla že v drugi generaciji. Na prvem so člani rodbine opravljali službo deželno knežjih oskrbnikov, drugega pa jim je deželni knez podelil v fevd. Zvestoba vladarju, zlasti v času habsburško-celjske fajde (1437–1443), je brata Jurija in Konrada sredi štiridesetih let uvrščala v ozek krog kralju naklonjenega plemstva na Kranjskem, kar je znatno pripomoglo k dvigu njunega ugleda in graditvi uspešne kariere. V tem času je jeterbenška linija Apfalterjev dosegla vrhunec svoje moči, ki pa je začela v drugi polovici stoletja počasi usihati. Ujetništva, zgodnje smrti, napačne odločitve in predvsem pomanjkanje moških potomcev so povzročili njen postopen zaton. Vodilna vloga v rodbini je tedaj pripadala gambersko-lebeški stranski veji, a je z Andrejevo smrtjo leta 1479/1480 tudi ta izumrla po moški strani. S tem je jeterbenška linija propadla, čeprav je bil verjetno takrat živ vsaj še en njen moški predstavnik, a dejstvo je, da je glavnina posesti prek članic rodbine že prešla v druge roke. Po drugi strani pa se je proti koncu 15. stoletja začel vzpon rojske veje Apfalterjev, katere potomci so preživeli vse do danes in so zaslužni za razcvet rodbine v novem veku.

Gospodstvo Gamberk je bilo skoraj petdeset let v rokah Apfalterjev, pri čemer je služba oskrbnika nemoteno prehajala med posameznimi člani rodbine. Dolgoletno službovanje je odraz zaupanja in zadovoljstva deželnega kneza, saj je bilo v tem času na Kranjskem prej izjema kot pravilo, da se je neka rodbina tako dolgo obdržala na tej funkciji. Politični nemiri in vojni spopadi, ki so tedaj pretresali vzhodnoalpske dežele, so posledice pustili tudi ob vzhodni kranjski meji. Gamberško gospodstvo je veliko škodo utrpelo v času habsburško-celjske fajde, po njenem zaključku pa sta si habsburška brata Friderik V. (III.) in Albreht VI. nekaj časa delila njegove dohodke. Od konca šestdesetih let so bili glavna nadloga notranjeavstrijskih dežel turški vpadi, zagotovo pa se jim ni mogel izogniti niti Gamberk s svojo okolico. Apfalterji so tako v težkih in nestabilnih razmerah v imenu deželnega kneza upravljali in varovali pomembno gospodstvo ob vzhodni kranjski meji. Kot oskrbniki na Gamberku in fevdni imetniki Lebeke so bili eden od stebrov deželno knežje oblasti v zahodnem Posavskem hribovju.

VIRI IN LITERATURA

NEOBJAVLJENI VIRI

AS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana
AS 309, Zbirka zapušinskih inventarjev Deželne sodišča v Ljubljani.

AS 1063, Zbirka listin (1163–1868).

AS 1073, Zbirka rokopisov, I-2r. Fevdna knjiga grofov Celjskih za grofijo Ortenburg 1456.

AS 1074, Zbirka urbarjev, I/10u. Novoreformirani urbar gospodstva Gamberk 1571.

BSB – Bayerische Staatsbibliothek, München
Cod.icon. 222 [Popisi orožja Maksimilijana I.]

DOZA – Deutschordenszentralarchiv, Wien
Urkunden.

HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien
AUR – Allgemeine Urkundenreihe.
Hs. W 724. Notranjeavstrijska fevdna knjiga cesarja Friderika III. 1443–1469.
SbgE – Salzburg, Erzstift (798–1806).
AUR – Allgemeine Urkundenreihe.

HKA – Finanz- und Hofkammerarchiv, Wien
Urkunden (1170–1894).

KLA – Kärntner Landesarchiv, Klagenfurt
AUR – Allgemeine Urkundenreihe

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana
Listine (1140–1500).

OBJAVLJENI VIRI

Baraga, France: *Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkev Teološke fakultete v Ljubljani, 1995 (*Acta Ecclesiastica Sloveniae* 17).

Bidermann, Hermann Ignaz: *Carniolica. Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 21, 1866, str. 24–26.

Birk, Ernst: *Urkunden-Auszüge zur Geschichte Kaiser Friedrich des III. in den Jahren 1452–1467 aus bisher unbenützten Quellen* (Aus dem X. Bande des von der kaiserl. Akademie der Wissenschaften herausgegebenen Archives für Kunde österreichischer Geschichtsquellen besonders abgedruckt). Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1853.

Bizjak, Matjaž: *Srednjeveške računske knjige za Slovenijo 1. Deželno knežji obračuni za Kranjsko (Landesfürstliche Abrechnungen für Krain) 1436–1448*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2016 (*Thesaurus memoriae, Fontes* 12).

Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo 4. Urbarji freisinske škofije*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1963 (Viri za zgodovino Slovencev 4).

Chmel, Joseph: *Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilian's I. Aus Archiven und Bibliotheken*, Band 2. Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staats-

- druckerei, 1855 (= Monumenta Habsburgica. Sammlung von Actenstücken und Briefen zur Geschichte des Hauses Habsburg in dem Zeiträume von 1473 bis 1576, Abtheilung I: Das Zeitalter Maximilian's I., Band 2).
- Chmel, Joseph: Auszüge aus einem Kanzleibuche (Concepten-Sammlung) K. Friedrich's IV. vom Jahre 1478. *Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen* 2, 1852, str. 58–64.
- Chmel, Joseph: *Materialien zur österreichischen Geschichte. Aus Archiven und Bibliotheken*, Band 1. Linz: bey Joseph Fink und Sohn, 1832; Band 1, Heft 2, Wien: Bei Peter Rohrmann, k. k. Hofbuchhändler, 1837.
- Chmel, Joseph: *Regesta chronologico-diplomatica Frederici III. Romanorum Imperatoris. (Regis IV.)*. Auszug aus den im k. k. geheimen Haus-, Hof- und Staats-Archive zu Wien sich befindenden Reichsregistraturbüchern vom Jahre 1440–1493. Nebst Auszügen aus Original-Urkunden, Manuscripten und Büchern, Abtheilung II: Vom Jahre 1452 (März) bis 1493. Wien: Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn, 1859.
- Chmel, Joseph: Urkundliches zur Geschichte K. Friedrichs IV. Auszüge aus einer Concepten-Sammlung (Kanzleibuch) im k. k. Haus-, Hof- und Staats-Archive vom Jahre 1478 (Nr. 1–218 vom 7. März 1477 bis 31. Jänner 1478). *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen* 2, Band 2, Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1849 (= Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen, Band 3, Wien 1849), str. 77–158.
- Die Matrikel der Universität Wien*, Band 2: 1451–1518/I, Register der Personen und Ortsnamen (ur. Willy Szaivert und Franz Gall). Graz – Wien – Köln: H. Böhlau, 1967.
- Göth, Georg: Urkunden-Regesten für die Geschichte von Steiermark vom Jahre 1252 bis zum Jahre 1580. *Mittheilungen des historischen Vereines für Steiermark*. Heft 8 (1858), str. 171–196; Heft 9 (1859), str. 283–304.
- GZL – Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. III. zvezek. Listine mestnega arhiva ljubljanskega 1320–1470*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1958.
- Karajan, Theodor Georg von: *Michael Beheim's Buch von den Wienern. 1462–1465*. Mit Facsimile und Noten-Beilage (Neue Ausgabe). Wien: Wilhelm Braumüller k. k. Hof- und Universitätsbuchhändler, 1867.
- Kemper, Joachim, Jure Volčjak in Martin Armgart (bearb.): *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet* (Hrsg. Paul-Joachim Heinig, Christian Lackner und Alois Niederstätter). Heft 29: Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken der Republik Slowenien, Teil 1: Die staatlichen, kommunalen und kirchlichen Archive in der Stadt Laibach/Ljubljana. Wien – Weimar – Köln: Böhlau Verlag, 2014.
- Koblar, Anton: Drobtnice iz furlanskih arhivov. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 2/1, 1892, str. 30–92; 3/3, 1893, str. 101–109.
- Kovač, Karl: Beiträge zur Geschichte Krains, Teil 1. *Carniola – Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 2/3, 1911, str. 159–172.
- Krones, Franz: *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli*, Theil 2: Die Cillier Chronik. Text mit kritischer Einleitung und historischen Erläuterungen. Graz: Verlag von Leuschner & Lubensky, 1883.
- Lichnowsky, Eduard Maria: *Geschichte des Hauses Habsburg*, Theil 8: Kaiser Friedrich III. und sein Sohn Maximilian. 1477–1493. Wien: Schaumburg und Compagnie, 1844.
- Pokorn, Fran: Regesti listin župnega arhiva na Vačah. *Carniola – Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 3/3, 1912, str. 212–215.
- RG – *Repertorium Germanicum: Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation*, Band I: Clemens VII. von Avignon. 1378–1394 (Bearb. Emil Goller), Berlin 1916; Band V: Eugen IV. 1431–1447 (Bearb. Hermann Dieter, Brigide Schwarz), Tübingen 2004; Band VIII: Pius II. 1458–1464 (Bearb. Dieter Brosius, Ulrich Scheschkewitz), Tübingen 1993.
- RPG – *Repertorium Poenitentiarie Germanicum: Verzeichnis der in den Supplikenregistern der Pönitentiarie vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches*, Band IV: Pius II. 1458–1464 (Bearb. Ludwig Schmutge, Patrick Hersperger, Béatrice Wiggenhauser), Tübingen 1996.
- Schroll, Beda: *Urkundenbuch des Benedictiner-Stiftes St. Paul in Kärnten*, Wien: In Commission bei Karl Gerold's Sohn Buchhändler der kais. Akademie der Wissenschaften, 1876 (= Fontes rerum Austriacarum. Oesterreichische Geschichts-Quellen, Abtheilung 2: Diplomataria et acta, Band 39, Wien 1876).
- Seemüller, Joseph: Friedrichs III. Aachener Krönungsreise. *Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung* 17, 1896, str. 584–665.
- Starzer, Albert: *Die landesfürstlichen Leben in Steiermark von 1421–1546* (Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 32, Veröffentlichungen der Historischen Landes-Commission für Steiermark 17). Graz: Selbstverlag der Historischen Landes-Commission, 1902.
- TKL – Bizjak, Matjaž in Miha Preinfalk: *Turjaska*

- knjiga listin*. I: Listine zasebnih arhivov kranjske grofovske in knežje linije Turjaških (Auerspergov) 1 (1218–1400) – II: Dokumenti 15. stoletja (Thesaurus memoriae, Fontes 6 in 8). Ljubljana: Založba ZRC, 2008–2009.
- URBKr – Schumi, Franz: *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain*, Band 2: 1200–1269. Laibach: Verlag des Herausgebers, 1884 u. 1887.
- Wiesflecker, Hermann (bearb.): *Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. 1493–1519*, Band 1, Teil 2: Österreich, Reich und Europa 1493–1495, Wien – Köln: Böhlau Verlag, 1990.
- Wiessner, Hermann: *Gurker Urbare (Bistum und Kapitel) in Auswahl aus der Zeit von 1285 bis 1502* (Österreichische Urbare, Abteilung III: Urbare geistlicher Grundherrschaften, Band 3: Die mittelalterlichen Stiftsurbare Kärntens, Teil 1). Wien: A. Holzhausens Nachfolger, 1951.
- Willich, Thomas (bearb.): *Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493) nach Archiven und Bibliotheken geordnet*, Heft 12: Die Urkunden und Briefe des Österreichischen Staatsarchivs in Wien, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Allgemeine Urkundenreihe, Familienurkunden und Abschriftensammlungen (1440–1446). Wien – Weimar – Köln: Böhlau Verlag, 1999.
- SPLETNI VIRI**
- <http://194.242.233.132/denqRG/index.htm>;
<http://monasterium.net:8181/mom/home>;
 [RI XIII] – <http://www.regesta-imperii.de/startseite.html>.
- LITERATURA**
- Ambrožič, Matjaž: Patronatne pravice in obveznosti gospostva Grmače. *Kronika* 59, 2011, št. 3, str. 525–546.
- Bizjak, Matjaž: *Ratio facta est. Gospodarska struktura in poslovanje poznosrednjeveških gospostev na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003 (Thesaurus memoriae, Dissertationes 2).
- Chmel, Joseph: *Geschichte Kaiser Friedrichs IV. und seines Sohnes Maximilian I.*, Band 1: Geschichte K. Friedrichs IV. vor seiner Königswahl, Hamburg: bei Friedrich Perthes, 1840.
- Dimitz, August: Die Edlinger im Säger (Sagor). Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte Krain's im Mittelalter. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* 19, 1864, str. 15–17.
- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813. Mit besonderer Rücksicht auf Culturentwicklung*, Theil 1: Von der Urzeit bis zum Tode Kaiser Friedrichs III. (1493). Laibach: Druck und Verlag von Ign. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1874.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Kranjska*. Ljubljana: Viharnik [1. izdaja, elektronska knjiga], 2015.
- HTK – Kosi, Miha, Matjaž Bizjak, Miha Seručnik in Jurij Šilc: *Historična topografija Kranjske (do leta 1500)*. Slovenska historična topografija 1, Ljubljana: Založba ZRC [Prva e-izdaja, verzija 1.0], 2016.
- Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*. Ljubljana: DZS, 1997.
- Južnič, Stanislav: Kostel do konca 15. stoletja. *Zgodovinski časopis* 53, 1999, št. 3, str. 295–323.
- Kos, Dušan: Čas bojevnikov. *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja*. Ljubljana: Viharnik, 1997.
- Kosi, Miha: *Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC, 1998 (Zbirka ZRC 20).
- Kotar, Jernej: Listina cesarja Friderika III. o izboljšanju kranjskega deželne grba iz leta 1463. *Zgodovinski časopis* 70, 2016, št. 1–2, str. 68–96.
- Lavrič, Ana: *Vizitacije ljubljanske škofije 17. stoletja kot vir za umetnostno zgodovino* (doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, tipkopis). Ljubljana, 1993.
- Lazar, Tomaž: *Poznosrednjeveško topništvo na Slovenskem. Raziskave dveh zgodnjih topov iz Pokrajinskega muzeja Ptuj – Ormož / Late-medieval artillery in Slovenia. A study of two early artillery pieces from the Regional museum Ptuj – Ormož*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2015.
- Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Thesaurus memoriae, Dissertationes 7).
- Nared, Andrej: Seznam »deželnih sovražnikov« iz okoli 1440 ali podoba fajde iz prve roke. *Zgodovinski časopis* 56, 2002, št. 3–4, str. 327–344.
- Nared, Andrej: Sezname kranjskega plemstva in kranjskih deželnih stanov. *Arhivi* 28, 2005, št. 2, str. 313–334.
- Orožen, Ignaz: *Das Bisthum und die Diözese Lavant*, Theil 6: Das Dekanat Drachenburg: mit den bis zum Jahre 1854 dazu gehörig gewesenen Seelsorgestationen, als: Peilenstein, Drachenburg, St. Peter in Fautsch, St. Maria in Zagorje, St. Anna in Prevorje, St. Margarethen im Markte Montpreis, St. Maria in Dobje, Hörberg, St. Peter unter Königsberg, St. Lorenzen in der Krajina (bei Witsell), St. Nikolaus in Felddorf, Windisch-Landsberg, Olimien und St. Valentin ob Süssenheim. Marburg: der Verfasser, 1887.
- Otorepec, Božo: Seznam »deželnih sovražnikov« na Kranjskem in Štajerskem iz okoli 1440. Iz borb med Celjskimi grofi in Habsburžani v letih 1436–1443. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp idr.). Ljubljana, 1996, str. 331–342.
- Peskar, Robert in Modest Erbežnik: Gotske freske v

- Podpeči pod Skalo – njihov umetnostni značaj in oris restavratskih posegov. *Kronika* 59, 2011, št. 3, str. 431–452.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledeh mogočnega tura*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005 (Thesaurus memoriae, Dissertationes 4).
- Preinfalk, Miha: Rodbina v luči srednjeveških listin. *Zgodovinski časopis* 55, 2002, št. 3–4, str. 341–374.
- Rothenberg, Ignaz: Beiträge zur Geschichte der Baumkircherfehde (1469–71). *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* 32, 1911, str. 330–334.
- Sapač, Igor: Arhitekturnozgodovinska problematika srednjeveških plemiških dvorov na območju Litijske, Šmartna in Gabrovke. *Kronika* 59, 2011, št. 3, str. 371–410.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: DZS, 1982.
- Smole, Majda: Kranjska plemiška rodbina Apfaltrerjev. *Kronika* 18, 1970, str. 24–27.
- Štih, Peter: Celjski grofje, vprašanje njihove deželnokežje oblasti in dežele Celjske. *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp idr.). Ljubljana, 1996, str. 227–256.
- Šumrada, Janez: Šteberski in njihova posest v srednjem veku. *Notranjski listi III.*, 1986, str. 47–60.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*. Laybach – Nürnberg: Zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg, 1689.
- Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae moderna. Das ist Controfee aller Stätt, Märckbt, Clöster, vndt Schlösser, wie sie anietzo stehen in dem Hertzogthumb Crain*. Wagensperg, 1679.
- Wissgrill, Franz Karl: *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herrn- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten*, Band 1. Wien: gedruckt bey Franz Seizer privilegirten Buchdrucker im k. k. Taubstummeninstitut, 1794.

S U M M A R Y

The Apfaltrer family at Gamberk Castle

In the summer of 1433, the deeply indebted brothers Nikolas and Vigulus of Stegberg (Šteberk) sold the Gamberk (Gallenberg) Castle, together with all appurtenances, to Duke Frederick V (later-to-become King and Emperor Frederick III), who immediately appointed Georg I Apfaltrer as its steward and thus ushered in a period of nearly fifty

years in which the members of this family administered and protected the seignior along the eastern Carniolan border on behalf of the territorial prince. The office of stewardship passed from one family member to another uninterruptedly for decades, which was rarely seen in Carniola at the end of the late Middle Ages. At that time, the Jeterbenk (Hertenberg) branch held the primacy in the family and their loyalty to Frederick III helped them to become influential powerbrokers. When the family was run by brothers Georg I and Konrad II, the circle of loyal Carniolan nobility surrounding the territorial prince was a narrow one; therefore, both could build successful careers in service to the prince and expand their estates. The most significant acquisition was that of the seignior of Lebek (Liebeck), which was enfeoffed to the Apfaltrers no later than early 1444. This set the conditions for the creation of the Gamberk-Lebek side branch of the family, founded by Konrad, who was succeeded by his son Andreas II. In the second half of the fifteenth century, the Gamberk-Lebek family branch reached the zenith of its power and primacy over the highly branched-out Apfaltrer family, but soon became extinct when Andreas died childless in 1479/1480. Consequently, the Jeterbenk line of the Apfaltrer family died out as well, with its estates passing into other hands through the female members of the family.

The fifty-year period, in which the Jeterbenk branch of the Apfaltrer family administered the Gamberk Castle on behalf of the territorial prince, marks the time of the critical transition from the late Middle Ages to the early Modern Period, which was punctuated by frequent political crises and military confrontations. These developments and processes also exacted a toll on the seignior stretching along the eastern Carniolan border. As evident from preserved sources, the seignior suffered the most damage during the Habsburg-Celje feud, and it was also not spared by Turkish incursions, which reached the territory of Inner Austria at the end of the 1460s. Nonetheless, despite all the tribulations, the Apfaltrer family administered and protected the Gamberk seignior for nearly half a century, which points to their great performance, leaving the territorial prince with no reason to replace them.